Opponensi vélemény
***Szörényi András: A nem állami szereplők befolyásának növekedése a nemzetközi kapcsolatok különböző területein* c. PhD-dolgozatáról**

Szörényi András a nemzetközi kapcsolatok egy fontos – és egyre gyakrabban vizsgált – kérdéskörének, a nem állami biztonságpolitikai szereplők befolyás-növekedésének szentelte dolgozatát. Formai tekintetben a dolgozat megfelel a PhD dolgozatokkal szemben támasztott követelményeknek, s az opponens már elöljáróban jelzi azt is, hogy a dolgozatot nyilvános vitára alkalmasnak, s a PhD-fokozat szerzőnek való odaítélését is indokoltnak tartja. Fontos ezt jelezni, mert a továbbiakban a bíráló inkább hiányérzeteit veti papírra, ezeket azonban inkább szakmai vitakérdésekként veti fel.

A dolgozat elméletileg jól megalapozott, s a szerző is igen felkészült a nemzetközi kapcsolatok elméleti iskoláinak tanításaiból, amelyeket jól mutat be munkájában is. A Corvinus Egyetem Nemzetközi Doktori Iskola hagyományainak megfelelően a szerző a munkája során használt elméleti fogalmak meghatározásával, továbbá a nem állami szereplők fogalmáról szóló nemzetközi elméleti viták, illetve nemzetközi kapcsolatok iskoláinak a nem állami szereplőkkel kapcsolatos megállapításainak bemutatásával indítja dolgozatát. Sajnálatos, hogy a szerző végül is nem készített még hozzávetőleges leltárt sem arról, hogy kiket tekint nem állami szereplőknek (a dolgozatból ugyan kitűnik, hogy milyen típusú szereplőket tekint nem államinak – ld. 18. o. –, de a szisztematikusabb felsorolást ez nem pótolja). Ezt követően a nemzetközi kapcsolatok változásait mutatja be a szerző, jól emelve ki a „belpolitika külpolitizálódását", a hatalomgyakorlás eszközeinek és módozatainak megváltozását, illetve a globalizációból fakadó interdependencia megjelenését és erősödését. Az opponensnek azonban komoly fenntartásai vannak a nemzetközi kapcsolatok nyugati értelmezésével, ami döntően abból fakad, hogy a nemzetközi szakirodalom általában nem igen vesz tudomást arról, hogy a nemzetközi kapcsolatok főszereplői ugyanabban az időben egészen más történeti fejlődést produkálnak, illetve egészen más történeti korszakban élnek, s ez nemzetközi kapcsolataikat is alapvetően befolyásolja. Az orosz vagy a török nem állami szereplők súlya és befolyása például az utóbbi években egészen bizonyosan csökkent. Ezt természetesen a szerző is érzékeli (26. o.), de inkább a 2008-as válsághoz köti, semmint alapvető adottságnak tekintené.

Ugyancsak komoly fenntartásai vannak az opponensnek az nemzetközi tanulmányok „új középkor" elméletével is, melyet ugyan nagyon találó konstrukciónak tart, de a nemzetközi kapcsolatok mai valóságát meggyőződése szerint sokkal inkább egyfajta új realizmus uralja, amelyben az olyan regionális nagyhatalmaknak növekszik meg a szerepe – saját közvetlen környezetükben legalábbis feltétlenül –, mint Kína és Oroszország. Az természetesen az opponens sem vitatja, hogy a nem állami szereplők súlya növekedett (nemzetközi értelemben, különösen a társadalmi lét globalizált területein – az információ, pénzügy, gazdaság, környezetvédelem terén megkérdőjelezhetetlenül), de jelenleg még ezeken a területeken is nagyobb az államok befolyása, mint a nem állami szereplőké. Miközben a környezetvédelem térén például megkérdőjelezhetetlen a nem állami szereplők kezdeti főszerepe, a későbbiekben azonban inkább arról volt szó, hogy az állam veszi át a probléma kezelését, a nem állami szereplők megmaradnak a kezdeményező mellékszereplő szerepkörében.

A szerző hatalommal kapcsolatos álláspontját alapvetően elfogadja az opponens, bár itt is kicsit differenciáltabb megközelítést preferált volna. A *„katonai – gazdasági – vonzás"* hatalomfelosztás helyett az opponens – ugyancsak Nye alapján – a *„demográfiai – katonai – gazdasági – technológiai – diplomácia – modellérték"* hatalomfelosztást javasolta volna a szerzőnek, ugyanis a nem állami szereplők aktivitása ezeken a területeken egyértelműen tetten érhető (pl. világegyházak befolyásában fontos szerepe van a demográfiának is). Egyetért ugyanakkor az opponens az szerzővel abban, hogy az érdekérvényesítés terén meghatározó szerepe

van az információs forradalomnak és médiának (ezen belül a közösségi médiának is), különösen egy olyan válságos korban, amikor az egyént és közösséget a tények helyett jobban befolyásolja a tények olvasata (vagy az objektív biztonságnál fontosabbá válik a szubjektív biztonság, a biztonsági helyzetnél a biztonság percepciója). A média, különösen az internet napjainkban egyértelműen a nem állami szereplők egyik legfontosabb érdekérvényesítő eszköze.

A dolgozat egyik fontos fejezete a nem állami szereplők érdekérvényesítési formáinak bemutatása. Itt a szerző maga is különbséget tesz az fejlett és jól kiépült állami struktúrákkal rendelkező, illetve az ilyen állami struktúrákkal nem rendelkező országok között (vagyis közvetetten elismeri az opponens által korábban jelzett történeti aszinkronitást), s olyan értelemben is differenciál, hogy bizonyos esetekben a fejlett struktúrákkal rendelkező állam is igen hatékonyan akadályozhatja a nem állami szereplők érdekérvényesítését. Miközben az opponens alapvetően igen jónak tartja a szerző érdekérvényesítésről, pontosabban az érdekérvényesítés gyakorlatának tapasztalatairól szóló elméleti elemzését, szívesen olvasott volna valamennyi szinten (az államon belüli szinten is) egy-egy jellegzetes és konkrét példát (tulajdonképpen mikro-elemzést) a különböző nem állami szereplők érdekérvényesítésének sikeréről vagy kudarcáról. Ezt az olvasó részben megkapja az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió esetében, illetve a más nem állami szereplők szembeni érdekérvényesítés esetében is, ha nem is túl részletesen, de jelzés értékűen feltétlenül. Az opponens azonban nagyra értékeli, hogy a dolgozat 6. fejezetében a szerző három területen igyekszik konkrétan is bemutatni a nem állami szereplők befolyásnak növekedését.

Ugyancsak fontos és igen értékes része a dolgozatnak az a fejezete (6.), amely a nem állami szereplők adottságainak és képességinek változását jellemzi és elemzi. A képességek területén bekövetkezett változások kapcsán a szerző helyesen hívja fel a figyelmet azokra a nem állami szereplőkkel kapcsolatos vitákra is, amelyek komoly problémaként merülhetnek fel és kritikaként fogalmazódnak meg a nem állami szereplők érdekérvényesítési tevékenysége kapcsán. Így a finanszírozás versus függetlenség dilemmára, a média kettős – állami és nem állami – szerepére stb. E fejezet egyik legfontosabb alfejezetében a szerző a nem állami szereplők tevékenységét mutatja be az emberi jogok védelme és kiterjesztése, a globális gazdasági folyamatok, illetve az erőszak-alkalmazás monopóliumának területén. Ez utóbbi kapcsán érdemes lett volna esetleg reflektálni az olyan esetekre is, amikor a korábbi nem állami szereplőkből államiak válnak (pl. az állam nélküli nemzetek közül a koszovói albánok esete).

A dolgozat utolsó fejezetét – amelyet az opponens inkább a bevezető fejezethez kapcsolt volna – a szerző a nem állami szereplők számának és szakirodalmi említésük növekedésének bemutatására szentelte. Jó kezdés lett volna, különösen a szerzőnek a fejezet végén megfogalmazott azon gondolatával, hogy a kvantitatív elemzés nem ad választ a nem állami szereplők fellépésének hatékonyságára, miként céljaikra sem. Csupán azt mutatja, hogy számuk és szakirodalmi megjelenésük az 1970-es évek végétől kezdett el növekedni.

Szörényi András dolgozata a nem állami szereplők nemzetközi kapcsolatokban növekvő befolyása kapcsán három hipotézisre keresi a választ: 1. A 21. században a nem állami szereplők számának és befolyásának növekedésével a nemzetközi rendszer állami dominanciája megszűnni látszik, az államok közötti kapcsolatok helyett a transznacionális kapcsolatok válnak meghatározóvá; 2. A politikai tér átrendeződése és a hatalmi jellemzők átalakulása, egy „új középkor” kialakulását eredményezi, ahol a hatalom több kézben oszlik meg; 3. A nem állami szereplők számának és képességeinek növekedése miatt hatalmi transzfer meg végbe az államoktól a nem állami szereplők felé, amik ezáltal az államok konkurenseivé válnak. A szerző elemzése az első hipotézis cáfolja: vagyis az államok dominanciája nem szűnik meg. második hipotézisére a szerző részlegesen igenlő választ ad: vagyis a nem állami szereplők pozíciója kedvezőbbé vált, de az opponens olvastában csak azokon a területeken, amelyeken az állam – ilyen vagy olyan okok miatt – nem képesek vagy nem akarnak hatalmat gyakorolni. Ez azonban csak a világnak azon térségeiben hozta el az „új középkor”, ahol az államok

nem rendelkeznek stabil struktúrákkal, illetve a nemzetközi kapcsolatok befolyásolását lehetővé tevő képességekkel. Lényegében ugyanez a helyzet a harmadik hipotézis esetében is: olyan területeken zajlott le hatalmi transzfer az államok és a nem állami szereplők között, ahol az állam nem képes, vagy nem kíván fellépni, s ez kétségtelenül a nem állami szereplők helyzetét javította, sőt egyes területeken – például a gazdaságban – egyes államok konkurenseivé is válhattak.

Az opponens nyilvános védésre alkalmasnak tartja a dolgozatot, amelyhez az alábbi kérdést intézi a szerzőhöz:

1. Hogyan értékeli témája szempontjából az Iszlám Állam és az ukrán szeparatisták megjelenését.

Budapest, 2014. november 11.

Tálas Péter